

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур

**Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність
(до 300-річчя від дня народження)**

Збірник наукових статей

Одеса
2022

УДК 821.161.2.09

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Боева Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Коваленко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Одеського державного аграрного університету

Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 218 с.

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2022

8. Тарнашинська Л. Мав дерзновення бути самим собою або «сад житейських думок, трудів та почуттів» Валерія Шевчука. *Пам'ять століть*. 1999. № 4. С. 25-54.
9. Olschowsky H. Przyroda jako świątynia i warsztat : przyczynek do tradycji romantycznej polskich wierszy XX wieku poświęconych przyrodzie. *Pamiętnik Literacki*. 1973. Z. 2. S. 165-178.
10. Sartre J.-P. Existentialism is a humanism. *Sartre J.-P. Essays in existentialism*. New Jersey : Secaucus, 1965. P. 31-62.

УДК:821.161.2+821.1402+82-1

*Тетяна Горанська,
старший викладач
кафедри української та
зарубіжної літератур
Університету Ушинського*

ПОЕЗІЯ ГОРАЦІЯ В ХУДОЖНІЙ РЕЦЕПЦІЇ Г. СКОВОРОДИ

Постановка проблеми. Творчість уславленого українського мислителя, письменника та поета Г. С. Сковороди настільки багатогранна та різноманітна, що спонукає до подальшого наукового осмислення та дослідження й у наш час, коли минає триста років від його народження. Особливо цікавою та актуальною нам видається тема художньої рецепції Сковородою творчості видатного поета, представника золотого віку римської літератури – Квінта Горація Флакка.

Крім оригінальних поетичних творів, Григорій Сковорода залишив нам цілий ряд перекладів та переспівів з латинської мови. Однак, основні риси творчого осмислення українським автором літературної спадщини римських поетів ще не вивчені тією мірою, як вони цього заслуговують. Видатний

внесок Сковороди у справу популяризації античної літератури на українських теренах вартий більшої уваги дослідників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Окремі моменти художньої спорідненості поетичної творчості Г. Сковороди з античною літературою висвітлювалися в працях представників українського літературознавства радянського періоду М. І. Петрова, А. Музички, П. М. Попова, Т. І. Пачовського та Є. М. Кудрицького. Підсумовуючи спостереження попередників, Є. М. Кудрицький досить детально проаналізував вплив латинської літератури на формування стилю творів Сковороди, писаних тогочасною українською мовою. Також цінними нам здаються міркування дослідника про вплив латинських віршів на реформи Сковороди в галузі українського віршування.

Серед сучасних літературознавчих досліджень найбільш важливими, на нашу думку, є ґрунтовні монографії Л. Ушкалова «Григорій Сковорода і антична культура» та Т. Швець «Антична спадщина в художній рецепції Григорія Сковороди».

Метою нашої статті є дослідження художньої рецепції Сковородою творчості видатного представника золотого віку римської літератури – поета Квінта Горація Флакка.

Виклад основного матеріалу. Щира любов до античної літератури була притаманною Г. Сковороді ще з молодих літ, адже вивчення творчості давньогрецьких та римських письменників було важливим елементом навчання в Києво-Могилянській академії. Обізнаність з античною літературою в XVII—XVIII ст. вважалась критерієм культури й освіченості. Відомо, що вивчення латинської мови також відіграло дуже важливу роль у навчальному процесі, адже більшість дисциплін викладалася цією мовою аж до 80-х років XVIII ст. Латиною писалися не тільки всі лекції й підручники, але й чимало художніх творів українських письменників. Водночас розвивалася й культура перекладів з латинської та грецької мов. Усе це не могло не впливати на загальний розвиток української літератури. Про вільне

володіння Сковородою латинською та грецькою мовами свідчать його численні твори, написані цими мовами.

Перш ніж перейти до розгляду аналізованих нами творів, варто хоча б коротко охарактеризувати теоретичні настанови, якими Сковорода міг керуватися в своїй практиці. М. Петров писав свого часу про зв'язок приписів, що їх залишив Сковорода, з теоретичними положеннями, сформульованими Феофаном Прокоповичем, автором однієї з найвідоміших у XVIII столітті поетик, пропагандистом латинської й новолатинської літератур. На поетику Прокоповича в цих випадках посилаються тому, що лише його книга «Про поетичне мистецтво» була опублікована та znana вченими, тоді як поетики інших викладачів академії, залишалися в недосліджених рукописах.

Викладачі розробили кілька методичних вправ, що дозволяли студентам удосконалювати свої навички в перекладах творів, написаних латиною. Синонімічний метод полягав у вмінні виразити один і той самий зміст різними словами при однаковому або іншому віршованому розмірі; метод пародіювання полягав у вмінні висловлювати власні думки за зразком творів певного автора або всупереч йому. Подальші вправи передбачали відтворення тексту віршів античного поета іншим розміром або іншою мовою, більш стисло або більш докладно, віршований переказ прозового тексту тощо. Сковорода, безперечно, був обізнаний з цими положеннями. Можливо, вони фігурували в його курсі поетики, який, на жаль, не зберігся. Окремі міркування з цього приводу супроводжують деякі переклади віршів, що містяться у листах до його учня та друга М. Ковалінського. У цих випадках ідеться про стилістичні завдання поета-наставника, що прагнув розвинути поетичні здібності свого учня.

Зокрема у своїх філологічних виписках Сковорода зауважив: «...коли ми що-небудь перекладаємо з латини, завжди слід враховувати традиції і властивості мови, не обмежуючись передачею смислу і значення слова» [5, с. 212]. Таке розуміння завдань поета-перекладача й визначило характер двох

різновидів віршованих перекладів Сковороди: власне перекладів та переспівів.

Як зазначав дослідник творчості Г. Сковороди Ф. М. Поліщук, «майже всі тогочасні українські перекладачі, як правило, у своїй роботі прагнули не до еквівалентного відтворення оригіналу, а до передачі його змісту і, по можливості, індивідуального стилю письменника. Перекладач не був рабом оригіналу, він поводився з ним досить вільно» [2, с. 234]. Певна річ, Сковорода дотримувався наявних у XVIII ст. принципів перекладу, але найважливішим для нього було перекласти оригінал так, щоб зробити іншомовний твір якомога доступнішим для своїх читачів.

Особливо великого значення Сковорода надавав вивченню латинської і грецької літератур. У своїх філологічних виписках він радить читати Ціцерона — його діалоги про дружбу, про старість, про обов'язки, промови на захист Архія, Марцелла, Лігарія, Дейотара та промови проти Катіліни. Він вважає його найкращим майстром слова в латинян і каже, що в цих творах можна почерпнути «ту чисту і незаплямовану легкість і витонченість латинської мови, яка складав основу ясного і правильного стилю» [5, с. 428]. Крім того, Сковорода називає імена римських комедіографів Теренція, Плавта, політичних діячів Непота і Цезаря, мові яких чужі надмірності й пишність. З поетів він радив читати зокрема, Вергілія, Горація, Овідія.

Найпопулярнішим з-поміж них у XVII—XVIII століттях на Україні був Горацій. Його поетичний трактат «Мистецтво поезії» був широко відомим у Європі того часу та вважався мало не поетичним законом. Цей твір широко використовували українські викладачі, створюючи власні курси поезики. У творах Горація викладачі найчастіше шукали поетичні зразки для наслідування. Але, очевидно, першим, хто переклав Горація українською мовою був Сковорода. З класиків античної літератури він завжди виділяв цього поета. Твори Горація привертали його увагу постійно, зокрема в листуванні із друзями він згадує про Горація 11 разів.

У чернетці знаменитої поезії «Всякому городу нрав и права» знаходимо епіграф з Горація: «Дбаю лише про те, щоб щасливо померти», який перегукується з основним мотивом приспіву — «А мне одна только в свете дума, Какбы умерти мне не без ума». Чимало дослідників (А. Музичка, П. Попов, Є. Кудрицький) вже звертали увагу на те, що гораціанські мотиви виразно звучать у збірці «Сад божественних пісень». Очевидно, українському філософу-поетові був близький образ римського поета, його спосіб життя, його нехтування славою й багатством. Сковороді була зрозумілою близькою відданість Горація вченню Епікура про шкідливість всього надмірного, про задоволення необхідним, прагнення до простого, скромного життя на лоні природи, засудження гонитви за багатством і славою.

Так, 24-а пісня має епіграф: «Римського пророка Горація, претолкована малоросійським діалектом у 1765 році. Она начинается так: Otiumdivosrogatinpatienti... и пр. Содержит же благое наставление к спокойной жизни.

О покою наш небесный! Где ты скрылся с наших глаз?
Ты нам общевсемлюбезный, в разный путь разбилты нас.
За тобою то ветрилапростирают в кораблях,
Чтоб могли тебе те крила по чужих сыскатьстранах[5, с.82].

Як відомо, ця пісня є переспівом оди Горація«До Помпея Гросфа» (XVI, кн. II). Сучасна дослідниця творчості Г. Сковороди Т. Шевчук вважає, що «зміст оди був переданий тільки на ідейному рівні, провідні художні образи, навпаки, отримали нове осучаснене забарвлення, що дозволяє її кваліфікувати як *художню переробку* [5, с.189].

Крім зазначеного переспіву, Сковорода переклав цю ж оду Горація в 1762 році та надіслав М. Ковалінському з такими словами: «Це я переклав майже експромтом, дуже швидко, слідкуючи за тим, щоб, наскільки це було для мене можливо, передати дух автора, не дбаючи про красу стилю»[4, с.

253]. Порівняймо оригінальний текст оди Горація у перекладі А. Содомори з перекладом Сковорода, надісланим своєму учню:

Горацій «До Помпея Гросфа» (II, 16)

Миру просить той, кого вітер
буйний
В гromі хвиль зустрів на Егейським
морі,
Скривши враз з очей провідні
світила
В скопищі хмарнім.
Миру — вгетів край, де війна шаліє,
Миру — й перси ждуть, нерозлучні з
луком,
Мир же — річ така, що за злото й
пурпур,
Гросфе, не купиш.
Бо ж ніякий скарб і ніякий ліктор —
Не підмога нам в сум'ятті душевнім:
Рою злих турбот з-під ясної стелі
Їм не прогнати.
Добре лиш тому, хто й малим
багатий,
В кого стіл красить лиш батьків
сільниця:
Ні погана хіть, ані страх такому
Сну не збавляють [1, с.106].

Сковорода

Купецпокоюсладка бога просит,
Когда по морю его вихор
Купецпокоюсладка бога просит,
Когда по морю его вихор бросит,
Как луну облак и звездыпреясны
Скрилпреужасній.
Проситпокою в войні турчин бешен,
И красним луком китаецобвешен,
Но ниже, друг мой, драгаяпорфира
Дасть нам внутр мира,
Не бо царска власть, или злата
полный
Сундук усмирит души бедныволны,
Ниприутишит живущій вздохи
В красномпороге.
Сладкапокоюнищетаесть мать,
Гделишних в доме вещей не видать,
Где не мешаютьни страх снасладка,
Нипохоть гадка.
(лист до М.Ковалінського 1762 .)[5,
с. 212].

Як ми бачимо, Сковорода усуває всі античні реалії оригіналу, замінюючи їх більш зрозумілими для його сучасників словами й виразами. Зокрема, у другій строфі назви народів «гети» та «перси» він замінює на «турчин» та «китаец»; слово «ліктор», тобто державний урядовець у Римі, він перекладає як «царска власть», тощо. Ім'я Гросфа, до якого звертається у своєму творі Горацій, він замінює на «друг мой», очевидно маючи на увазі свого адресата. Цього принципу дотримано в усьому перекладі. Також

Сковорода свідомо уникає використання образів з античної міфології. Рядки, в яких згадуються Ахілл та Тіфон: «Славен був Ахілл, та помер дочасно; Довго жив Тіфон, та в яким безслав'ї!» [1, с.107] український поет перекладає так:

Знай, что преславніпошли в прах ирои;
И сто літ живши, лежат в мертвомгное [5, с.212].

В останній строфі своєї оди Горацій знайшли відображення його погляди на життя та власну долю. Римський поет виголошує свою зневагу до багатства Гросфа, протиставляючи їм свій хист до поезії та презирство до світу:

В тебе, де не глянь, в сицилійськiм полі —
Гомінкi стада; іржучи в квадризі,
Жде тебе рисак; ...
В мене ж — нивка ця, але щира Парка
Хист мені дала, що в тонкому дусі Еллінських камен,
і до злого люду
Гордую зневагу (переклад Андрія Содомори) [1, с.107].

Сковорода завершує переклад словами про власну долю, у якій бачив суголосність долі Горація:

А мнісудбина дала ґрунтубогой
И от муз чистих греческихнемного
Духа напитись и пренебрегати
Мір сей проклятій[6, с. 212].

Сковорода свідомо ставив перед собою різні завдання: в одному випадку він зазначає, що оду саме «переклав»; а в другому, що «претолковав», тобто переосмислив по своєму. До того ж, у другому випадку ми вже ясно бачимо не античного автора, а українського поета, чий образи нав'язані сучасною йому дійсністю. Сковорода настільки засвоїв та індивідуалізував мотиви горацієвої оди, що за ними ми яскраво бачимо його

власну долю, його шлях. Переосмислюючи мотиви улюбленого автора, він передає власні почуття, роздуми про свою долю.

Сковорода переклав також оду Горація «До Люція Ліцінія Мурени». Цікаво, що переклад цієї оди було віднайдено лише в другій половині ХХ ст. відомим українським вченим, дослідником творчості Г. Сковороди, П. М. Поповим. У збірнику поетичних вправ і листів Сковороди, який знаходиться у Відділі рукописів Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка в Києві, він виявив віршований переклад 10-ї оди Горація з другої книги його творів. Переклад оди написаний саме так, як писав Сковорода нашвидкуруч. У кінці вірша характерний розчерк Сковороди, що його письменник іноді ставив на своїх автографах.

У цій оді Горацій звертається до Люція Ліцінія Мурени, римського консула та родича Мецената, закликаючи його не гнатися за небезпечною славою й високою кар'єрою:

Хочеш, друже мій, правильніше жити —
Ні на глиб не рвись, ані в небезпечний
Берег не впирайсь, боячись надміру
Темної бурі.
Золотій середині хто довіривсь,
Той не стане жить ні в злиденній хижі,
Ні палацом він у людей не буде
Заздрість будити.
Вітер дужче гне щонайвищу сосну,
Для стрімкіших веж — і падіння важче,
Де верхів'я гір—ось туди й вогненна
Б'є блискавиця [1, с. 105].

Саме завдяки цій оді Горація називали поетом «золотої середини», оскільки її основна думка полягає в тому, що вусьому потрібно дотримуватись розумної поміркованості, не прагнути до надмірного багатства та слави, бути мужнім у часи скрути та не втрачати надії на краще.

Зміст оди виявився віщим, згодом Луція Мурену було страчено на смерть за участь у змові проти Августа. Можливо саме у зв'язку з цим Сковорода назвав Горація «римським пророком».

Сапфічну строфу Горація Сковорода досить добре передає засобами силабічного 11 – ти складового вірша. Подаємо текст цього вірша Сковороди, зберігаючи особливості мови та правопису письменника:

Прямо жить будешь, ниже по глубококом
Плавая море, иль паря высоко,
Ниже при брегубегая волн грозних,
Будучи праздно.
Кто умеренность святу наблюдать
Умеет, в доме его не видати
Вещей изрядных, одежд златотканых,
Палат избранных.
Всегда частее дерева высоки
Двигаясь шумлять от ветров жестоких,
Громбьет на верх гор; храм чем вгору выше,
Падает ниже [6, с. 437].

П. М. Попов вважав, що цей переклад був зроблений Сковородою в 50—60-х роках XVIII ст., коли філософ викладав поетику — спочатку в Переяславському, а потім у Харківському колегіумах. Вірш Горація перекладений досить вільно, у значно скороченому обсязі: замість шести строф у Сковороди лише п'ять, також український поет вилучив цілий ряд поетичних образів. Зокрема, немає згадки про богів Юпітера й Аполлона, відсутній метафоричний образ вітрила, який так полубляв Горацій, і яким закінчив свій вірш. Усе це добре видно при порівнянні перекладу Сковороди з більш сучасним, значно ближчим до оригіналу перекладом, що його зробив відомий український перекладач А. Содомора.

...Нам Юпітер зиму
Шле, але й сам же

Весну шле в свій час. Тож біда — не вічна;
Феб не день при дні напинає лук свій:
Мить настане — й він передзвоном ліри
Музу пробудить.
Ось тому кріпись у лиху годину,
В скрутї мужнім будь, а коли попутні
Враз подмуть вітри — не забудь згорнути
Повне вітрило [1, с. 106].

В аналізованих нами поетичних творах та листах Г. Сковороди чітко визначені основні принципи його діяльності як поета-перекладача Горація: творча свобода по відношенню до тексту оригіналу, можливість внесення певних змін, які мали на меті зробити його тексти більш доступними українському читачу, пошуки власних стилістичних засобів та художніх образів. Усе це більшою чи меншою мірою призводило до стирання грані між перекладом і власною творчістю поета. Така практика відповідала загальній перекладацькій тенденції того часу, коли за перекладачем визнавалася така ж роль, як і за автором.

Висновки. Отже, поезія Горація, його особистість, мали неабиякий вплив на поетичну творчість Г. Сковороди. Не важко помітити, що український поет перебував у своєрідному мисленому діалозі зі своїм римським попередником. Сковороді був близьким та зрозумілим життєвий шлях Горація, його прагнення до особистої свободи, яку він цінував понад усе, заради якої відмовився від високих посад та багатства, його поміркованість та життєва мудрість. Саме тому український поет щоразу звертався до творів Горація, які слугували для нього джерелом поетичного натхнення та нових ідей.

Таким чином, переклади та переспіви Сковородою од Горація розширюють наші уявлення про українського поета та дають цінний матеріал, у світлі якого ми краще розуміємо особистість Сковороди, його творчі прагнення, філософські погляди та морально-етичні принципи.

Література

1. Давня римська поезія в українських перекладах і переспівах : Хрестоматія / Укладач В. Маслюк. Львів : Світ, 2000. 328 с.
2. Поліщук Ф. М. Григорій Сковорода. Життя і творчість. Київ : Дніпро, 1978. 260 с.
3. Сковорода Г. Твори : у 2 т. Київ : Обереги, 2005. Т. 1 : Поезії, байки, трактати, діалоги. 528 с.
4. Сковорода Г. Твори : у 2 т. Київ : Обереги, 2005. Т. 2 : Трактати, діалоги, притчі, переклади, листи. 479 с.
5. Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2-х т. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.
6. Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2-х т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 2. 576 с.
7. Шевчук Т. С. Естетичні та художні аспекти сквородинівськоїгораціани. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, 2009. Вип. 27. С. 186–192.

УДК: 1(091)

Наталія Яремчук,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та
зарубіжної літератур
Університету Ушинського
Анна Поп,
студентка
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського

КАТЕГОРІЯ ЩАСТЯ У ФІЛОСОФСЬКИХ МІРКУВАННЯХ Г. СКОВОРОДИ («РОЗМОВА П'ЯТИ ПОДОРОЖНІХ ПРО ІСТИННЕ ЩАСТЯ В ЖИТТІ»)